

ӘЛЕУМЕТТІК ПСИХОЛОГИЯ

Конформизм

3-тарау. Конформизм. Иландыру. Агрессия

Дәрістің мақсаты: оқырмандардың конформизм, оның пайда болу себептері және көріну ерекшеліктері туралы ойларын қалыптастыру.

Жоспар:

1. Конформизм түсінігі;
2. Конформизмнің көрінуі;
3. Конформизмнің пайда болу себептері;
4. Конформизмді кім таныта алады.

Конформизм – қоршаған ортаның ықпалы арқылы қалыптасатын әртүрлі қимылдарды білдіретін ұғым, яғни конформизм басқа адамдардың іс-әрекетін қайталау ғана емес, сонымен қатар ол – қоршаған ортаның адамға ықпал етуіне байланысты мінез-құлық. Оңаша қалған кезінде ой-өрісің де, іс-әрекетің де басқаша болады. Демек, конформизм адамның мінез-құлқы мен пікірінің өзгеруін білдіреді.

Сізге мына көрініс таныс болуы керек: концерт аяқталғанда, алдыңғы қатарда отырған көрермендер орындарынан тұрып, зор ықыласпен қол шапалақтай жөнелді. Кейінгі қатарда отырған көрермендер де алдыңғылардан қалыспай, түрегеліп, музыканттарға деген қошеметін білдірді. Орындарынан өре түрегелген адамдардың толқыны үдеген сайын, жай ғана орындарында қошемет көрсетіп отырғандар өздерін ыңғайсыз сезіне бастайды. Сіз сол адамдардың арасында отырсыз, басқалар сияқты тұрғыңыз келмейді. Алайда айналаңыздағылардың бәрі орындарынан тұрса, сіз отыра бересіз бе? Елден алабөтен болу оңай емес. Сізге концерт аса ұнамаса да, амалсыздан орныңыздан тұруыңыз мүмкін.

Конформизм – қоршаған ортаның ықпалы арқылы қалыптасатын әртүрлі қимыл-әрекеттерді білдіретін ұғым. Әр адамның жаратылысы әртүрлі болғанымен, неліктен олардың мінез-құлықтары бірдей? Біз қандай жағдайларда бір-бірімізге ұқсап кетеміз? Неге кейбір адамдар басқаларға қарағанда ықпалға тез беріледі? Конформизмді талап ететін әлеуметтік қысымға кім қарсы тұра алады? «Конформизм» түсінігі «қой аузынан шөп алмас» момын, ынжық деген мағынадағы жағымсыз құбылыс па? Әлде оны «топтық ынтымақтастық» немесе «әлеуметтік сезімталдық» ретінде сипаттағанымыз жөн бе?

Алдымен соңғы сұрақтан бастайық. Конформизмді жағымсыз немесе жағымды құбылыс деуге бола ма?

Біріншіден, бұл сұраққа ғылыми тұрғыдан нақты жауап беру мүмкін емес. Ал өнегелік құндылықтар жағынан қарастырсақ, әртүрлі пікірлер туындауы сөзсіз. Егер конформизм біреудің мас күйінде көлік айдауына немесе нәсілшілдер қатарына қосылуына себеп болса, онда оны даттаймыз. Кей адамдар конформизмнің арқасында өздерін қоғамдық ортада дұрыс ұстайды, мұндай кезде конформизмді мақтаймыз. Әдетте теннис ойнауға барарда бәріміз ақ костюм киеміз. Мұндай кезде конформизмге бейтарап көзқараспен қараймыз.

Екіншіден, Өзгелер тарапынан көрсетілетін қысымды құптамайтын батыс елдерінде «конформизм» сөзі теріс мағынаға ие. Егер сізді біреу «нағыз конформист» деп атаса, қандай күйде болар едіңіз? Бұл сізге ауыр тиер еді деп ойлаймын. Себебі Солтүстік Америка мен Еуропа мәдениеті ортасында тәрбиеленіп, жеке тұлға ретінде қалыптасқан әлеуметтік психологтар – бұл терминнің әлеуметтік қабылдау, кішіпейілдік, ынтымақтастық және топта жұмыс істеуге бейімділік сияқты жақсы жағынан гөрі, көнгіштік, бағыну сияқты теріс қырын жиі айтады. Ал Жапонияда «қатарластарынан артта қалмай, бірге жүру» әлсіздік емес, керісінше, төзімділік, өзін-өзі бақылау және рухани жетілу болып саналады. «Жапонияның қай жеріне барсаң да, адамдардың бәрі жайбарақат, себебі жапондар бір-бірінің мінез-құлық ерекшеліктерін жақсы біледі».

Конформизм – топ ықпалының нәтижесінде болатын мінез-құлық пен наным-сенімнің өзгерісі. Оның екі түрі бар: көндігу және қабылдау.

Топ әрекеттерінің дұрыстығына күмәнсіз, шынайы сенім білдірген жағдайда қабылдау процесі жүзеге асады. Мысалы, сіз жаттығудың денсаулыққа пайдалы екеніне сенгендіктен, миллиондаған адамдардың қатарына қосылып, жаттығу жасауыңыз мүмкін. Бағдаршамның қызыл шамы жанғанда тоқтайсыз, себебі оның қауіпті белгі екенін білесіз. Ал кейде өз ісіміздің дұрыстығына сенімсіздік танытсақ та, конформдылық танытуымызға тура келеді. Өзімізге

ұнамаса да, галстук тағып, көйлек киеміз. Талғамыңызға сай келмесе де, достарыңыздың сүйікті тобының әнін тыңдайсыз. Мұндай әрекеттерге сіз марапат есту үшін немесе жазадан қашу үшін барасыз. Мысалы, мектеп формасын ұнатпасаңыз да, амалсыз сол форманы киюге мәжбүр болдыңыз. Басқаша айтқанда, көндігу – қоршаған ортаның көңілінен шығу дегенді білдіреді. Бағыну немесе тікелей бұйрықты орындау – көндігудің түрлері болып саналады. Егер анаңыздың бөлмені тазала деген өтінішін тыңдасаңыз, бұл – бағыну. Сонымен, қабылдау – адамның әлеуметтік ықпалға сәйкес, шынайы сеніммен әрекет етуі. Көну – іштей келіспесе де, адамның топпен бірге әрекет етуі. Көнудің тағы бір мағынасы – бағыну, яғни бұйрыққа мойынсұну.

Конформизм мен көндігу құбылыстарын зерттеушілер күнделікті әлеуметтік ықпалдың маңызды ерекшеліктерін оңайлататын микромадени зертханалардан құралған шағын ғана әлеуметтік әлем орнатуда. Осы зерттеулерден алынған кейбір қызықты деректер көпшілікке кеңінен таралғандықтан, «классикалық» эксперименттерге айналды. Нақты өмірде біздің ұсынысымыздың салдары жиі қызықты. Біреу біреуді жұлып қалса, жөтелсе немесе күлсе, басқалары сол нәрсені бірден бастайды. Комедия шоуларының артында кесілген күлкіні қолданса, кез келген адам күледі. Бірақ ұжымдық жаңсақ пікірлер де бар. Масштабтағы танымалдылық ұжымдық құлдырау түрінде – жалған ілімдердің өздігінен таратылу түрінде көрініс табады. Кейбір жағдайларда ол «жаппай истерия» формасын алады: мектепте немесе жұмысында, студенттер мен қызметкерлер физикалық ауруға шағымданады, ал мұның ешқандай себебі болмайды.

Милгрэм көндігудің пайда болуына әсер ететін төрт факторды атады: жәбірленушінің эмоциялық қашықтығы; билік өкілі мен оның заңдылығы; биліктің институционалдық сипаты және бұйрыққа бағынбайтын сыналушылардың басқаларға ықпалы.

Жәбірленушінің эмоциялық қашықтығы

Милгрэм экспериментіндегі «оқушылар» мен «мұғалімдер» бір-бірін көрмегенде, «мұғалімдер» «оқушыларына» жанашырлық таныта қойған жоқ. Жәбірленуші «оқушылар» басқа бөлмеде болғанда, әрі олардың жанайқайы мүлдем естілмегенде, «мұғалімдер» экспериментшінің бұйрығын бұлжытпай орындап, экспериментті соңына дейін жеткізген. Ал «оқушыларымен» бір бөлмеде отырған «мұғалімдердің» 40%-ы ғана 450 вольтке жеткен. «Мұғалімге» соққыға арналған тақтайшаға «оқушының» қолын мәжбүрлеп ұстап тұруға нұсқау берілгенде, бұйрыққа бағынғандар саны 30%-ға төмендеген. Милгрэм зерттеуінің бейнежазбаларын қайта қарағанда, актерлардың соққыдан зардап шеккен адамның рөлін тамаша шеберлікпен ойнап шыққанын көресіз.

Күнделікті өмірде де сенен біршама алыста тұрған немесе кім екені белгісіз адамға зиян тигізу ешқандай қиындық туғызбайды. Бетпе-бет келгенде біреуге наразылығын білдіре алмайтын адам, интернет-форумдарда бейтаныс адамдармен пікірталас жүргізгенде, неше түрлі қаһарлы жазбалар жариялауы мүмкін. Тарихқа көз жүгіртсек, баскесерлердің өздері адамның бет-әлпетін көрмеу үшін басына қап кигізіп барып, жазалаған. Адамдар өздерін зардап шегушінің орнына қойып көргенде, жәбірленушіге жаны аши бастайды. Сол себепті түсік жасатуға тыйым салуға, аш-жалаңаш адамдарға көмек қолын созуға, жануарларды қорғауға шақыратын плакаттардың дизайнын дайындауда мағыналы суреттер мен әсерлі сөздер қолданылады.

Билік өкілінің қатысуы және оның заңдылығы

Зерттеу жұмысы барысында экспериментшінің зертханада болуы сыналушының көнбістігіне қатты әсер етеді. Милгрэм «мұғалімдерге» телефон арқылы бұйрық бергенде, оған бағынғандардың саны 21%-ға төмендеген. Басқа зерттеу нәтижелеріне қарасақ, нұсқау беруші адамның сыналушыларының қасында болған кезінде, оның бұйрығына бағынғандардың саны артқанын көреміз. Бейтаныс адамға байқаусызда қолыңыз тиіп кеткен сыңай танытып,

одан қарызға 10 цент сұрасаңыз немесе петицияға қол қоюын, не болмаса басқаша мәзірмен пісірілген пиццаның дәмін көруін өтінсеңіз, ол адам сіздің өтінішіңізден бас тарта алмайды.

Милгрэмнің базалық экспериментінің бірінде қоңырау соғылып, телефонның ар жағындағы дауыс экспериментшінің зертханадан кетуін «талап етеді». Ол кетіп бара жатып, «мұғалімнің» жалғастыра беруін өтінеді, себебі бәрі автоматты түрде бейнетаспаға жазылып тұрған еді. Экспериментші кеткен соң клерктің рөлін ойнаушы билікті өз қолына алып, «мұғалімге» әрбір қате жауап үшін соққының күшін бір деңгейге жоғарылату керек деген нұсқау береді. Оны естіген «мұғалімдердің» 80%-ы, оған көндігуден түбегейлі бас тартқан. «Мұғалімдердің» бағынбағанына ашуланған клерк «соққы генераторының» қасына отырып, өзі «мұғалімнің» рөлін атқармақшы болады. «Мұғалімдердің» көпшілігі наразылықтарын білдірді. Біреуі генераторды өшіруге оқталды, ал ірі денелі бір «мұғалім» клеркті отырған орнынан көтеріп алып, бөлменің ар жағына лақтырып жіберді. Экспериментшіге ерекше құрмет пен сыпайылық танытатын сыналушылар енді заңсыз билік жүргізгісі келген адамға ашық түрде қарсы шықты. Стивен Райхер мен оның әріптестері Милгрэмнің соңғы зерттеу анализдерінен экспериментші өзін сыналушылармен тең ұстағанда, олар әлдеқайда тілалғыш болғанын байқады. Олар өздерін ғылымға елеулі үлес қосып жатырмыз деп санаған соң, экспериментшінің бұйрығына бағынып, оның барлық нұсқауларын орындаған.

Биліктің институционализмі

Биліктің абыройы соншалықты маңызды болған соң, Милгрэмнің экспериментке қатысқан сыналушылармен арасындағы келісімшарттарын Йель университеті заң жүзінде рәсімдеді. Эксперименттен кейінгі сұхбаттарда сыналушылардың көбі Йельдің беделіне бола зерттеу талаптарын орындағанын, егер ол болмаса, экспериментші бұйрығына көнбейтінін айтады. Мұның қаншалықты шындыққа жанасатынын білу үшін, Милгрэм зерттеу жұмыстары өтетін орынды беделі төменірек Коннектикут штатындағы Бриджпорт қаласына ауыстырады. Ол жаққа барған соң кішігірім кеңсе ғимаратының маңдайшасына «Бриджпорт ғылыми қауымдастығы» деген тақтайша іліп қояды. Жаңа кеңседе «ұстамалы жүрек ауруына» қатысты эксперимент өткізгенде, қанша «мұғалім» экспериментшінің бұйрығына бағынды деп ойлайсыз? Сыналушылардың мойынсұну көрсеткіші аздап өзгерді, бұл жерде сыналушылардың 48%-ы экспериментшіге бағынса, Йель университетінде ол көрсеткіш 65%-ды құраған еді. Мұндай жағдай күнделікті өмірде де кездеседі, айтулы компанияларда қызмет істейтін беделді адамдар әлеуметтік құрметке ие болады. Кезінде Роберт Орнштейн психиатр досының басынан өткен бір хикаяны айтып берген еді. Бірде оған «дереу Калифорнияға жет, науқас Альфред құздан секірмекші» деген хабарлама келеді. Психиатр қанша тырысқанымен, Альфредті райынан қайтара алмайтынын түсінді. Енді оның бар үміті күйзеліс жағдайында шақырылатын сарапшы полицейде болды.

Топ ықпалынан босау

Милгрэмнің классикалық эксперименттері конформизмнің теріс аспектілерін көрсетеді. Алайда конформизм ұнамды іс-әрекет те болуы мүмкін. Сюзан Фиске, Ласана Харрис және Эми Кадди сынды әлеуметтік психологтар 11 қыркүйекте, Бүкіләлемдік сауда орталығы өртке оранғанда өрт сөндірушілердің ерен ерлік танытқанын атап көрсетеді. Сонымен қатар психологтар олардың ерлік көрсетуіне әсер еткен екі себепті де айтып өтті: біріншісі – өрт сөндірушілердің басшылықтың бұйрығына бағынуы, екіншісі – халық алдында «өрт сөндіруші» деген атқа лайық болуы. Сірә, сіздің мұғалімнің әділетсіздігіне немесе біреудің теріс қылығына ашуланып, алайда наразылығыңызды білдіре алмаған кезіңіз болған шығар. Алайда айналаңыздағы бір-екі адам не ұнамайтынын айта бастағанда, сіз де солардың қатарына қосыла кетесіз. Милгрэм «мұғалім» мен оған көмектесетін екі ассистентке эксперимент жүргізу арқылы конформизмнің әсерін көрсетті. Эксперимент барысында екі ассистент экспериментші

талабын орындаудан бас тартқанда, ол «мұғалімнен» жұмысты әрі қарай жалғыз өзі жалғастыра беруін сұрайды. «Мұғалім» оны тыңдады ма? Жоқ. Сыналушылардың 90%-ы бағынбайтын көмекшілерге ілесіп, экспериментті соңына дейін жеткізуден бас тартты.

Конформизмнің алғышарттары

Кейбір жағдайлар басқаларға қарағанда көп конформизмге әкеледі. Максималды сәйкестікті қамтамасыз ету үшін қандай әрекет жасау керек?

Әлеуметтік психологтарды: «С. Аш зерттеулерінде ешқандай мәжбүрлеусіз, нақты талаптар қойылған жағдайда сыналушылардың 37%-ы конформизм танытса, басқа эксперименттік жағдайларда конформизмнің көрсеткіші артуы мүмкін бе?» – деген сауал қызықтырды. Көп ұзамай зерттеушілер сыналушылардың күрделірек мәселені шешу барысында немесе олар өздерінің қабілеттілігіне күмән келтірген жағдайда конформизмнің арта түсетінін байқады. Жалпы, біз неғұрлым жеке пікіріміздің дұрыстығына күмәндансақ, басқалардың ықпалына да соғұрлым тез жығыламыз.

Топтың ерекшеліктері де маңызды болады. Егер топтың құрамына кем дегенде үш адам кірсе, әрі олардың ауызбіршілігі мен беделі жоғары болса, конформизмнің деңгейі күшейе түседі. Сонымен қатар алдын ала міндеттемелерсіз көпшілік алдында жауап беру керек болған жағдайда да, конформизм жоғары деңгейге жетеді.

Топтың сандық құрамы

Зертханалық эксперименттерде керемет нәтижеге қол жеткізу үшін топ құрамында көп адамның болуы міндетті емес. С. Аш және өзге де зерттеушілер 1–2 адамға қарағанда, 3–5 адамнан құралған топта конформизмнің айтарлықтай артатынын көрсетті. Ал егер топтағы адам саны 5-тен асса, конформизм деңгейі азаяды. Милгрэм мен оның әріптестері жүргізген табиғи экспериментте 1, 2, 3, 5, 10 және 15 адамнан тұратын топтар Нью-Йорктің абыр-сабыр көшелерінің бірінде кенет тоқтай қалып, бастарын көтеріп, аспанға қарайды. Топтағы адамдардың саны 1 адамнан 5 адамға дейін көбейгенде, көшедегі жүргіншілердің біразы бастарын көтеріп, аспанға қарай бастаған.

Мәртебе

Әлеуметтік мәртебесі жоғары адамдардың ықпалы да зор боларына ешкім күмәндана қоймас. Психологтар ересектердің тобына қарағанда, жасөспірімдердің тобы әлдеқайда конформды болатынын байқаған. Бірде 24000 жаяу жүргіншіге зерттеу жүргізілді. Әдетте жол ережесін бұзу көрсеткіші 25%-ды құрайтын болса, қатарға, тәртіпке бағынатын жүргінші қосылғанда, жол тәртібін бұзу көрсеткіші 17%-ға дейін азайған, ал егер біреу жол ережесін бұзса, жол тәртібін бұзу көрсеткіші 44%-ға дейін көбейген. Тәртіпке бағынудан бөлек, бағалы киім киген жүргіншіні көргенде, жол ережесін бұзушылардың саны мүлдем азайған. Жолдан өткенде тәртіп сақтайтын жүргіншінің киімі оңды болса, ереже бұзу көрсеткіші одан сайын азайған. Өз мықтылығына сенімді қытайлық тұтынушылар танымал өнімдерді сатып алуға асықпайды, сондықтан бірегейлікке көбірек бағытталған жарнамалық ұрандарға аса мән береді. Тіпті шимпанзелер де жоғары дәрежелі топ мүшелерінің мінез-құлқына көбірек еліктейді. Адамдар мен басқа да приматтардың арасында әлеуметтік мәртебе ерекше рөл атқарады.

Милгрэмнің бағыну құбылысы жайындағы зерттеулері мәртебесі төмен адамдар дәрежесі жоғары жандарға қарағанда, экспериментшінің бұйрықтарына көп қарсылық білдірмегенін көрсетеді. Мысалы, 37 жастағы дәнекерлеуші соққыны 450 вольтқа жеткізгеннен кейін мәртебесі жоғары экспериментшіден: «Профессор, бұдан ары не істейміз?» – деп сұраған. Ал келесі сыналушы, діни мектептің профессоры, 150 вольттық соққы беру туралы нұсқауды

орындаудан бас тартып: «Эксперимент үшін адамның өмірімен ойнауға бола ма?» – деп сұраған. Одан кейін экспериментшіге этика жайлы ақыл айтып кеткен.

Неліктен конформизм пайда болады?

Дэвид Майерс мына жағдайды есіне алады: бұл оқиға мен неміс университетіне ұзақ уақытқа келіп, алғашқы дәріске қатысқан кезімде болды. Оқытушы дәрісін аяқтауға жақын қалғанда мен өзгелермен бірге қол шапалақтауға ыңғайлана бердім. Алайда залдағы адамдар қол шапалақтап, қошемет көрсетудің орнына, бүгілген саусақтарының сыртымен үстелдерін тоқылдата ұрып, тарсылдата бастады. Бұл нені білдіреді? Бұл қылық олардың дәрісті ұнатпай, қабылдамағаны ма? олардың барлығы бірдей танымал шетелдікке, осылайша, ашық түрде дәрежелік танытқаны ма? Дегенмен олардың бет-әлпеттерінен наразылықтың белгісі байқалмады. Жоқ, менің түсінуімше, бұл «немісше» қол шапалақтау болу керек. Сондықтан мен де маңайымдағы адамдардың қылықтарына қосыла кеттім.

Сонда конформизм танытуға не себеп болды? Басқалары тарсылдата берсе де, мен неге қол шапалақтай бермедім? Оған екі себеп бар: (а) топқа қабылдануы және одан шеттеп қалмауы үшін; немесе (b) маңызды ақпарат алу үшін. Адам топқа бағынышты болуы мүмкін. Мортон Дойч және Гарольд Жерар бұл екі себепті, сәйкесінше, нормативтік әсер мен ақпараттық әсер деп атады.

Нормативтік әсер бізді өзгелердің жақсы көруін қалап тұруымызды көрсетсе керек. Ал ақпараттық әсер басқалардың арасында дұрыс мінез-құлық танытып, дұрыс әрекет етуге деген ұмтылысымызды айқындайды.

Нормативтік әсер – топтан шеттеп қалмай, адамдардың сый-құрметіне бөлену үшін немесе олардың құптап-қолдауын күшейту үшін «көппен бірге болуды» білдіреді. Ақпараттық әсер – адамдар арасында наным-сенімнің қаншалықты таралғанын көрсетеді. Сонымен қатар, ақпараттық әсер адамдарды өзгелердің ықпалын өздігінен қабылдауға әкеледі. Автокинетикалық жағдайдағы сыналұшылар көрсеткендей, кейде шындық ашық айтылмаса да, басқа адамдар құнды ақпарат көзі бола алады. Кез келген адам, мысалы: «Мен жарық көзінің қаншалықты алыста қозғалып тұрғанын айта алмаймын. Бірақ мына жігіт білетін болар», – деп айтуы ықтимал. Өзге жандардың тәжірибесімен танысу – ақпараттық әсердің жақсы мысалдары бола алады. Сондай-ақ әлеуметтік имиджге алаңдаушылық танытқанда, нормативтік әсер пайда болады. Дұрыс жүріп-тұру, әрекет етуге ұмтылу, тырысу ақпараттық тұрғыда әсер етеді. Күнделікті өмірде нормативтік және ақпараттық әсерлер көбіне өзара байланысып отырады. Сәйкестік тек жағдайға ғана емес, адамдардың жеке қасиеттеріне де байланысты. Олар қандай дәрежеде және қандай әлеуметтік контекстте айқын көрінеді? Конформизмді кім танытады?

Конформизмді зерттеу барысында ғалымдар үш түрлі анықтамаға: тұлғалық ерекшеліктерге, мәдениетке және әлеуметтік рөлдерге назар аударды.

Тұлға әсері

Милгрэм зерттеу жүргізген уақытта тұлға факторына қатысты конформизмнің көптеген қырлары белгісіз болды. Ол өз естеліктерінде: «Мен адамға бағыну және бағынбаудың күрделі принципі бар екеніне сенімдімін. Алайда біз оны анықтай алмадық», – деп жазған. Дегенмен сол уақытта да жеке-дара айырмашылықтар анық аңғарылған екен. Еске түсірсек, Милгрэмнің зерттеуіне қатысқан сыналұшыларының бәрі бірдей соңына дейін экспериментшіге бағынған жоқ. Жалпы айтқанда, бойында көнгіштік және адал ниеттілік қасиеттері бар адамдар әлдеқайда жиірек конформизм танытуы мүмкін. Біреудің кәмпит жеп отырғанын көрген кейбіреулер әлгі адамға жағу үшін кәмпитті уыстап жеп, онымен қоймай, маңайындағыларға кәмпитті ыдысымен ұсынып отырады. Ол адамдарға кәмпит ұсыну арқылы олардың өздерін жайлы сезінуіне көмектескісі келген болар. Кез келген тәжірибеде ашықтықты жоғары қоятын

адамдар шығармашылыққа жақын әрі әлеуметтік прогрессивті ойлау қабілетінің арқасында тұлғалық қасиетке ие. Мұндай тұлғалық қасиет адамдардың конформды болу ықтималдығын төмендетеді. Сондай-ақ жаңашыл істерге жаны құмар адамдарда да конформизм деңгейі әлдеқайда төмен болады. Жүргізілген екі бірдей зерттеу нәтижесінде студенттердің өз еркіндігі мен тұлғалық қасиеттерін бақылауда ұстай алатынына сенімді болса, топта конформдық таныту ықтималдығы едәуір төмен болатыны анықталды. Сол себепті қақтығыстан гөрі, жайлы әлеуметтік жағдайды биік қойсаңыз, тәртіпке бағынсаңыз, салт-дәстүрді ұстансаңыз әрі еркін өмір сүруге күмән келтірсеңіз, онда сіздің конформды болуыңыз мүмкін.

Мәдениеттің әсері

Австралия, Австрия, Германия, Италия, Иордания, Оңтүстік Африка, Испания және Құрама Штаттардың зерттеушілері бағыну эксперименттерін қайталап көрді. Кезіндегі америкалық сыналушылармен салыстырғанда, нәтиже қандай болды деп ойлайсыз? Бағыну көрсеткіштері америкалық сыналушылардың нәтижелерімен бірдей болған. Тіпті кейде асып кеткен, мәселен, Мюнхенде 85%-ды көрсеткен. Алдыңғы тақырыбымызда айтып өткеніміздей, ұжымшылдықты басшылыққа алатын елдерде 1950 жылдардағы секілді конформизм деңгейі өте жоғары дәрежеде. Конформизм мен бағыну құбылыстары жалпыға бірдей болғанымен, әр елдің мәдениеті әртүрлі болады.

Қарсылық реакциясы

Адамдар әлеуметтік қысымға белсенді түрде қарсы тұра ала ма? Олар өздері жасауға мәжбүр болған нәрселерден бас тарта және басқа нәрсені толықтай жүзеге асыра ала ма? Нонконформизмнің себептері қандай болуы мүмкін? Адамдар өз еркіндігі мен дербестігін жоғары бағалайды. Сондықтан әлеуметтік қысым күшейіп, олардың жеке басының бостандығын шектей бастағанда, олар наразылықтарын білдіре бастайды.

Психологиялық реакциялық қарсыласу теориясы және оның мәні адамның өз бостандық сезімін қорғау үшін шын мәнінде өзін ұстап тұрғаны болып табылады. Ол адамның еркіндігін шектеуге тырысатын эксперименталды мәліметтерде жиі антиконформальды «бумеранг әсерінде» көрініс табады.

Адамдардың еркіндік сезімін қорғауына байланысты қарсылық реакциясы мен психологиялық теориясы бостандықты шектеуге деген талпыныстың «бумеранг әсеріне» әкелуін зерттейтін эксперименттер арқылы дәлелденеді. Енді конформизмді зерттеуде қолданылатын эксперименттік әдіс туралы түсініктеме беруге болады. Зертханадағы конформизм мен бағыну жағдайлары күнделікті өмірдегіден басқаша. Біз басқалардан кесінділердің ұзындығын анықтауын немесе соққы берушілерге басшылық етуін сұрай аламыз ба? Алайда зертханалық немесе күнделікті өмірдегі психологиялық үдерістердің арасындағы айырмашылық сіріңкенің жануы мен ормандағы өрт жалынының арасындағы айырмашылық сияқты. Біз сіріңкенің оты мен орман өртінің алапат жалынын жалпылай қарастырудан сақ болып, осы жағдайға мұқият назар аударуымыз керек. Дегенмен сіріңкенің жануын бақылау эксперименті және ормандағы өртті бақылау алынбайтын асу туралы ой салады. Ал әлеуметтік-психологиялық эксперимент арқылы күнделікті өмірде анықтала қоймайтын мінез-құлық туралы әлдеқайда терең мәлімет алынады. Эксперименттің әрбір әлеуметтік жағдай секілді өзіндік ерекшеліктері бар. Әртүрлі мәселелерді тексеру арқылы және әртүрлі уақытта, әр жерде эксперименттерді қайталау барысында, зерттеушілер сыртқы ерекшеліктер негізіндегі жалпы қағидаларды зерттеп, анықтайды.

Біз өзгелерден мүлдем өзгеше болғанда өзімізді ыңғайсыз сезінеміз, бірақ біз «бәріне ұқсас» болғымыз келмейді. Сондықтан біз өзіміздің жеке басымыздың сезімін сақтап қалуымыз керек. Топтың мүшесі ретінде біз өзгелерден өз айырмашылығымызды білеміз.